

УДК 001.92-097:63(1901-1917)(477)

КОЛОМІЄЦЬ Наталія,
кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Національної наукової сільськогосподарської
бібліотеки НААН (м. Київ, Україна)
natalia.kolomiets@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4590-265X>

**УКРАЇНОМОВНІ АГРАРНІ ВИДАННЯ 1901-1917 рр.
У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ НААН**

У статті вперше досліджено джерела книгодрукування та репертуар українськомовних аграрних книг «Колекції наукових видань 1901-1917 років із фондів Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України», яка отримала статус національного надбання держави. Вивчення і збереження раритетних рідкісних зібрань українською мовою в умовах російської агресії набувають особливого значення для відродження історичної справедливості.

За допомогою історичного, біографічного та методу джерелознавчого аналізу охарактеризовано основні видавничі центри українськомовної науково-популярної сільськогосподарської літератури в умовах заборони українського книгодрукування під час імперської доби.

Досліджено роль «Благодійного товариства видання загальнокорисних і дешевих книг», товариства «Український агроном», Краєвого господарського товариства «Сільський господар», «Українського агрономічного гуртка при Московському сільськогосподарському інституті», Лубенського товариства сільського господарства, Полтавського губернського земства у розповсюдженні наукової книги рідною мовою та формуванні української наукової термінології. Віднайдено нові відомості про зазначені товариства й уточнено окремі біографічні дані авторів видань.

Ключові слова: українськомовна аграрна книга, «Колекція наукових видань 1901-1917 років із фондів Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України», «Благодійне товариство видання загальнокорисних і дешевих книг», товариство «Український агроном», Краєве господарське товариство «Сільський господар», Український агрономічний гурток при Московському сільськогосподарському

КОЛОМІЄЦЬ Наталія

інституті, Лубенське товариство сільського господарства, Полтавське губернське земство.

**UKRAINIAN LANGUAGE AGRARIAN PUBLICATIONS
1901-1917 IN THE FOUNDATIONS OF THE NATIONAL SCIENTIFIC
AGRICULTURAL LIBRARY OF NAAS**

In the article, for the first time, the sources of book printing and the repertoire of Ukrainian-language agrarian books "Collection of scientific publications of 1901-1917 from the funds of the National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine", which received the status of national property of the state, were investigated. The study and preservation of rarities and rare collections in the Ukrainian language in the conditions of Russian aggression acquire special importance for the revival of historical justice.

With the help of historical, biographical and source analysis methods, the main publishing centers of Ukrainian-language popular scientific agricultural literature were revealed under the conditions of the ban on Ukrainian book printing during the imperial era.

The role of the "Charitable Society for the Publishing of General Useful and Cheap Books", the "Ukrainian Agronomist" Society, the Regional Economic Society "Silsky Gospod", the "Ukrainian Agronomic Circle at the Moscow Agricultural Institute", the Lubensk Society of Agriculture, the Poltava Provincial Zemstvo in the distribution of scientific books in their native language has been studied and in the formation of Ukrainian scientific terminology. New information about the mentioned societies was found and some biographical data of the authors of the publications were clarified.

Keywords: *Ukrainian-language book, "Collection of scientific publications of 1901-1917 from the funds of the National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agricultural Sciences", Charitable society for the publication of useful and cheap books, "Ukrainian agronomist" society, Regional economic society "Farmer", Ukrainian agronomic circle at the Moscow Agricultural Institute, Lubensk Society of Agriculture, Poltava Province.*

Актуальність теми дослідження. Вивчення джерел книгодрукування та репертуару сільськогосподарської україніки з «Колекції наукових видань 1901-1917 років із фондів Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України» як частини національного культурного надбання України постає актуальним завданням, особливо в умовах російської агресії. Адже це – наша історія, ідентифікація українського народу.

Україніка – національний довідково-інформаційний та документальний ресурс архівних, рукописних і друкованих джерел, створених в Україні та в інших державах про Україну, її історію, економіку, культуру [1]. Термін «україніка» включає і ретроспективні україномовні видання, що зумовлено особливим становищем України, яка впродовж віків не мала власної суверенності й заслуговувала на виокремлення власного культурного доробку.

Аналіз наукових публікацій. Репертуар аграрних видань дореволюційного періоду представлено у бібліографічних покажчиках ННСГБ НААН, укладених В. А. Вергуновим, Л. Ф. Забудською, Л. О. Зінченко, Г. М. Соловей, В. В. Мамрай, Т. С. Ковбасою [2-4]. Але окремого ґрунтовного вивчення україномовних сільськогосподарських видань 1901-1917 рр. із фондів ННСГБ НААН не проводилось.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 1206 від 10 листопада 2021 р. «Колекція наукових видань 1901-1917 рр. з фондів ННСГБ НААН» отримала статус національного надбання. Згідно акту про склад і стан наукового об'єкта, що становить національне надбання № 116/1 від 16.12.2022 р., ця «Колекція» містить 30 книг і три періодичні видання українською мовою: «Економіст» (Львів), «Рілля» (Київ), «Хлібороб» (Харків). Їх частка мізерна і становить 0,35% для книг і 1,08% для періодики. Це результат дії Валуєвського циркуляру 1863 р. та Емського указу 1876 р. про заборону українського книгодрукування, окрім белетристики. Послаблення заборони і пожвавлення українського друкарства розпочалось лише після «Маніфесту громадянських свобод» від 17 жовтня 1905 р. З огляду на вищезазначене, дане дослідження є важливим і актуальним.

Мета дослідження – студіювання джерел книгодрукування (видавництв, земств, товариств, гуртків) та репертуару раритетних україномовних аграрних видань «Колекції наукових видань 1901-1917 років із фондів Національної

наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України».

Методи дослідження. Дослідження ґрунтується на принципах історичного пізнання: об'єктивності, системності, наступності, комплексності, багатофакторності. Використано загальнонаукові (аналіз, синтез, класифікація) та структурно-функціональні методи. Констатуючу увагу приділено історичним методам дослідницького пошуку (проблемно-хронологічному, порівняльно-історичному, ретроспективному), біографічному та джерелознавчому аналізу.

Виклад основного матеріалу. При дослідженні джерел друку україномовної книги 1901-1917 рр. у фондах ННСГБ НААН з'ясовано, що більша частина видань була опублікована за підтримки **Благодійного товариства видання загальнокорисних і дешевих книг (1898-1918)**. Засновником був генерал Михайло Федорович Федоровський, членами Правління: Д. Мордовець, П. Потоцький, П. Стебницький, О. Русов, С. Русова. Метою товариства стало сприяння релігійно-культурному розвитку й економічному добробуту українського народу. Товариство видавало популярні книги з сільського господарства, медицини й ветеринарії, історичні оповідання, біографії видатних людей. Зокрема: 10 брошур відомого українського господаря та мецената, фактичного видавця газети «Рада», члена Українського наукового товариства, організатора фонду імені Мордовця у Львові для допомоги українським письменникам, **Євгена Харламповича Чикаленка** – «Розмова про сільське хазяйство» (1901-1912). Перше видання було премійоване в 1900 р. Харківським сільськогосподарським товариством і в 1910 р. на Катеринославській обласній виставці великими срібними медалями, схвалене Ученим Комітетом Міністерства землеробства та держмайна, допущене Міністерством народної освіти у бібліотеки семінарій, початкових училищ і в безкоштовні народні читальні. До серії входять брошури: «Чорний пар та плодозміна», «Худоба: коні, скотина, свині та вівці», «Сіяни трави, кукуруза та

буряки», «Виноград», «Сад». У формі розмови з селянином автор ділиться власним досвідом ведення господарства в Херсонській та Полтавській губерніях і розповідає про ефективні методи агрономії.

Видання лікаря з Бессарабії, редактора-видавця журналу «Наша кооперація» та журналу «Хата» (1906) **Пилипа Іринейовича Немоловського** «Бджильництво. Догляд за звичайною та рамковою пасикою» (1904) також схвалене для навчальних закладів Міністерства землеробства і держмайна в українських губерніях.

Рис. 1. Титульні аркуші видань від Благодійного товариства видання корисних і дешевих книг, які зберігаються у фонді ННСГБ НААН.

Дільничний ветлікар Полтавського губземства у Малій Перещепині та науковець у галузі тваринництва, секретар української газети «Рада» (з 1907 р.), співзасновник, а потім і директор видавництва «Час», доцент сільськогосподарської академії у Подєбрадах (1919) **Василь Костянтинович Королів-Старий** (псевдоніми Королів, Корольов, Диканський В.) видав 15 народних україномовних книг. Найважливішими є серія з п'яти книг «Ветеринарні поради» та «Скотолічебник», схвалені Міністерством землеробства для нижчих хліборобських шкіл і премійовані двома срібними медалями – на Полтавській і Катеринославській сільськогосподарських виставках. Його книга «Домашня птиця» була премійована на конкурсі популярних брошур у 1910 р. Благодійним товариством видання загальнокорисних і дешевих книг. У фондах ННСГБ НААН зберігається книга В. Корольова «Кози (як їх розводити та доглядати)» (1910), що популяризувала поширення серед селян ведення правильного козівництва та його переваги для дрібних господарств (рис. 1).

Полтавське губернське земство також всіляко заохочувало селянство підвищувати рівень аграрної грамотності шляхом публікування книг народною мовою. Так, у 1902 р. чиновники цієї державної структури зібрали 337 рублів у пам'ять 40-річчя звільнення селян і передали Благодійному товариству видання загальнокорисних і дешевих книг. Через кілька років фахівці губземства почали друкувати власні матеріали: «Поради по хліборобству: пар чорний, зелений та занятий» (1906) агронома 1-го розряду Полтавського повітового земства, старшого спеціаліста з тваринництва при Департаменті землеробства, члена Рад Решетилівського (з листопада 1902 р.), Байракського (з жовтня 1903 р.) та Диканського (з квітня 1903 р.) сільськогосподарських товариств, гласного Думи (1905-1909) **Василя Яковича Демянко**; «Про бджіл» (1906) І. Лахно; «Про піски Полтавщини та їх задобрювання» (1908) українського вченого, економіста, громадського діяча, дійсного члена Наукового товариства імені Шевченка,

інструктора з лісівництва на Полтавщині (з 1903 р.), організатора «Селянської спілки» в Золотоніському повіті Полтавської губернії, за що отримав заслання до Туркестану; в період Української Центральної Ради – директора відділу сучасних земельних справ при Генеральному Секретаріаті УЦР-УНР, народного міністра внутрішніх справ в уряді Директорії Української Народної Республіки (1918-1919), заступника міністра народного господарства УНР (1920), професора Українського вільного університету в Празі та Української господарської академії в Подебрадах, ректора (1938-1939, 1940-1941) Українського Вільного Університету у Празі **Олександра Корнійовича Мицюка**.

Після повернення із заслання у 1906 р. О. К. Мицюк брав участь у проведенні робіт з укріплення та заліснення пісків і ярів у Полтавській губернії, був помічником завідувача 3-го району Полтавської губернії (Переяславський, Прилуцький, Золотоніський, Пирятинський і Лохвицький повіти) ученого-лісівника Миколи Миколайовича Бернацького [5]. В цілому заходи з укріплення та заліснення пісків і ярів у Полтавській губернії очолював таксатор Корпусу лісничих Віктор Михайлович Борткевич. Про результати виконаної роботи з представленням карти пісків Полтавщини і йдеться у книзі.

Товариство «Український агроном» у Києві було створене 21 лютого 1913 р. групою агрономів, які зорганізувалися навколо українського хліборобського двотижневого часопису «Рілля», під керівництвом агронома, політика й економіста, майбутнього міністра землеробства УНР, Аристарха Григоровича Терниченка. Товариство мало промислово-агрономічний характер. Видавало сільськогосподарські книжки, листки, журнали і таким чином надавало агрономічну допомогу селянам. Проіснувало до 1918 р. До Правління входили: А. Г. Терниченко, З. М. Шевченко і М. П. Приходько; до Ради товариства: С. М. Розов, Л. М. Воїнов, М. М. Байєр, П. І. Гавсевич, О. І. Русаков. До молодії організації приєдналися: Є. Х. Чикаленко, Є. П. Архипенко, В. О. Яблонівський, І. М. Щоголів, О. В. Красовський, К. І. Осьмак,

П. Я. Стебницький, М. Ф. Саєнко, І. В. Харченко, І. О. Калайда, В. І. Мельник, П. О. Діброва, М. О. Кухаренко, М. М. Ващенко-Литовченко, О. І. Сачковська та ін. В часописі «Рілля» під редагуванням А. Архипенка (1907-1913 pp.), з 1914 р. – А. Терниченка друкували статті про хліборобство, худобу, селянське господарство, права і закони про гуртування на селі. До журналу передплатникам надавали безкоштовні додатки: календар-порадник, книги та поради-метелики.

До серії «Бібліотека «Рілли» відносяться книги українського вченого, секретаря «Гуртка натуралістів» Київського політехнічного інституту під головуванням О. Янати (1906), одного з організаторів Термінологічної комісії при КПІ (1910), помічника губерньського ентомолога Таврійського губземства (1911-1914?), професора Київського сільськогосподарського інституту (1923), співробітника Сільськогосподарського наукового комітету України (1919-1924) **Іринарха Михайловича Щоголіва** «Що шкодить нашим садкам» (1913); українського етнографа, агронома, співробітника газет «Рада» (1908), «Київська старовина» (1904-1906), «Рілля» (1917-1918?) **Володимира [Олександровича] Яблоновського** «Сіяна трава – люцерна» (1913); агронома, старшого спеціаліста Міністерства землеробства з культури лікарських рослин **Петра Івановича Гавсевича** «Про лікарські трави. Як їх збирати, сушити й продавати» (1914); **Д. Терешівського** «Селянська духовна сушарня для сушіння садового овочу та слив» (1914); співробітника журналу Дніпросоюзу «Кооперативна зоря» (1918-1919?) **Івана Улашівського** «Саманні будівлі» (1912); **Д. Кулачок** [справжнє прізвище Грицюк-Кулачок] «Про парники, розсадники та городину» (1913).

За ініціативою Таврійського губерньського ентомолога С. О. Мокржецького книга І. М. Щоголіва «Що шкодить нашим садкам» (1913) була перекладена татарською мовою О. А. Акчокракли і надрукована спеціально для кримсько-татарських хліборобів.

За свою популяризаторську діяльність Товариство «Український агроном» неодноразово було премійоване: на Київській виставці 1913 р. нагороджено великою срібною медаллю «за велику допомогу сільському господарству»; на сільськогосподарській виставці в м. Баришполі на Полтавщині у вересні 1913 р. отримало похвального листа за корисні для селян книжки, календарі та часопис «Рілля»; на виставках в Лубнах і Ромнах того ж року йому були присуджені срібні медалі за популярні хліборобські книжки, календарі та журнал [6, с. 630].

Ще один сегмент україномовної сільськогосподарської книги займають видання **Краєвого господарського товариства «Сільський господар»**, заснованого у Львові (1910-1944). Це – одне з філій товариства «Просвіта», яке було організоване 8 грудня 1868 р. у Львові і з 25 березня 1891 р., крім просвітницької діяльності, почало займатись ще й питаннями економічного зростання. Тому, крім загально-освітніх книг, товариство почало видавати і книги економіко-господарського змісту. Товариство організовувало читальні, крамниці, позичкові й ощадні каси. Крім того, мало агрономів, які дбали про піднесення рільництва. Ці інструктори закладали дослідні поля для демонстрації передових технологій з метою підвищення урожайності (1794 полів у 425 громадах). Товариство «Просвіта» швидко розрослося, було створено організації з економічними й господарськими функціями. Наприклад, «Краєвий союз господарських спілок» перебрав від «Просвіти» всі крамниці, «Краєвий союз ревізійний» – каси при читальнях, «Сільський господар» – господарські справи, «Маслосоюз» – молочарські спілки. У «Просвіти» залишились тільки освітні завдання. Наприкінці 1912 р. Краєве господарське товариство «Сільський господар» налічувало 90 філій по Галичині, 1151 хліборобських гуртків з 26612 членами [7]. До товариства входили: голова – Євген Олесницький, Стефан Онишкевич, професор Олександр Гарасевич, О. Северин Борачок, О. Омелян Трешневський, доктор Григорій Величко, Йосиф Раковський, В'ячеслав Кучера, Андрій Жук, Григорій Герман.

До Бібліотеки «Сільського господаря» відносяться: книга інспектора з садівництва і городництва Краєвого товариства господарського «Сільський господар» у Львові та його філії в Заліщиках [8], вчителя Господарсько-садівничої школи Товариства «Просвіта» в Милованні (1926) **В'ячеслава Кучера** «Управа садовини. Найважливіші вказівки для наших господарів» (1911); доктора **Григорія Германа** «Годівля курей» (1912); галицького священика і педагога-агронома, одного з піонерів громадської агрономії в Галичині, голови філії Товариства «Сільський господар» у Станіславі, співорганізатора Просвітньо-Економічного Конгресу 1909 р. у Львові, професора господарства в учительській семінарії в Станіславі **Йосифа Раковського** «Головні основи годівлі домашніх звірят» у двох частинах (1911; 1913); старшого повітового ветеринара в городку ягайл доктора **Оттона Лілле** «О помочи при родах у худоби» (1914) та українського галицького географа і природознавця, першого українця-доктора філософії з географії (з лютого 1893), дійсного члена історично-філософської секції НТШ у Львові під керівництвом М. Грушевського (1894-1913), голови Товариства «Сільський господар» у Львові, викладача Уманського сільськогосподарського інституту (1925-1927), керівника сектору біогеографії УкрНДІ географії і картографії (м. Харків; 1929) і розстріляного НКВС у 1932 р. **Григорія Івановича Величко** – «Сумішки конюшини з травами» (1914) [9].

Унікальною знахідкою стала книга геолога й агронома, учасника експедицій, організованих ґрунтознавцем Н. А. Дімо (1915), фахівця при Міністерстві Земельних Справ (1918), члена Природничої секції Українського наукового товариства (УНТ) в Києві (1918-1920?) та редактора її «Вістей» (1918-1919), члена Геологічної секції Відділу природничих наук УНТ (по 14 квітня 1920 р.), розробника схеми гідро-геологічного районування України, дійсного члена та лектора Київських науково-дослідчих катедр від Наукового Комітету Укрголовпрофосвіти (1922-1924?), професора **Леся** [Олесь, Олександр]

Володимировича Красівського [Красовського] «Про ґрунти» (1916), присвячена О. А. Янаті і видрукувана **Українським агрономічним гуртком** при МСГІ. Цей гурток був заснований в 1909 р. і мав власний Статут, бібліотеку. Молоді агрономи не тільки друкувались у сільськогосподарсько-кооперативному журналі «Тепла роса» (вийшло тільки 2 номери в 1915 р.), але й видавали народні книги, збирали етнографічні матеріали.

Термінологічна справа в Україні розпочалася ще з 80-90-х рр. ХІХ ст., коли В. Левицький та І. Верхратський в Австро-Угорщині почали друкувати в «Записках Наукового Товариства імені Шевченка» невеликі словники термінів. У 1907 р. була створена термінологічна комісія при студентському товаристві «Основа» Львівської політехніки, а в 1910 р. розпочала свою діяльність термінологічна комісія «Гуртка натуралістів» Київського політехнічного інституту (КПІ). Редакція «Збірників природничо-технічної секції Українського Наукового Товариства» надавала великої ваги термінологічній справі, тому в кожному томі «Записок» додавався термінологічний покажчик до надрукованих наукових праць. Над медичною термінологією працювала медична секція того ж Товариства. Долучився до справи й Український агрономічний гурток МСГІ. Встановлено, що термінолексика з книг: І. Улашівського «Саманні будівлі», В. Я. Дем'янка «Поради по хліборобству: пар чорний, зелений та занятий», О. Мицюка «Про піски Полтавщини», П. Немоловського «Бджільництво», Є. Чикаленка «Розмова про сільське хазяйство» (частини 1-5), П. Гавсевича «Про лікарські трави», Гр. Германа «Годівля курей», Д. Грицюк-Кулачок «Про городину», В. Корольова «Кози», Й. Раковського «Головні основи годівлі домашніх звірят», В. Яблоновського «Сіяна трава люцерна», які зберігаються у фондах ННСГБ НААН, була використана при формуванні української наукової термінології членами термінологічної комісії «Гуртка натуралістів» КПІ [10]. У 1918 р. матеріали названої комісії та Агрономічного гуртка МСГІ були передані до термінологічної комісії природничої секції УНТ. Наукові терміни

поділили на групи і в 1918-1930-х рр. вийшли у світ словники природознавчої (Ніколаєв В.; 1918), технічної (інженер Секунда Тадей; 1918, 1930), хімічної (Курило Олена; 1923; Зенкевич С.; 1928), геологічної (акад. П. А. Тутковський; 1923), математичної (Калинович Федір; 1923), зоологічної термінології (Шарлемань М. В.; 1927; Щоголів І., Паночіні С.; 1928), з мануфактурного виробництва (Лоханко Ф.; 1928), гірничої (1930), економічної (Кривченко Г., Ігнатович В.; 1930), ботанічної (Яната О., Осадча Н.; 1928; Вовчанецький В.; 1931), виробничої (Шелудько І.; 1931), фізичної термінології (Фаворський В.; 1932). Практичний словник сільськогосподарської термінології був виданий Всеукраїнською академією наук та НДІ мовознавства у 1931 р. в Харкові під авторством агронома, колишнього секретаря редакції газети «Рада» Павла Олексійовича Сабалдира [11]. У 1933 р. під його ж редакторством побачив світ «Словник сільсько-господарської термінології» (проект). Сільськогосподарський фаховий словник був складений на основі «Рукописного словника сільськогосподарської термінології» агронома В. Яблоновського з доповненням його іншими літературними джерелами та з уст народу [12, с. VIII].

У 30-ті роки ХХ ст. розпочалась «більшовицька русифікація української мови». Під підозру попадало все, що стверджувало самобутність українського народу та його культури. Було засуджено «Український правопис» видання 1928-1929 рр. і замінено новим русифікованим, Академічний словник і всі термінологічні словники ВУАН оголошено шкідливими і вилучено з ужитку. Збереглись лише одиниці видань.

Також у фонді ННСГБ НААН зберігається брошура українського ученого-агронома, завідувача першої Дослідної станції лікарських рослин, громадського діяча, секретаря Лубенського товариства сільського господарства, члена Ради Агрономічної секції УНТ (1919) **Петра Івановича Гавсевича** «Про лікарські трави: короткі поради хазяївам, як їх розводити. Кн. 1: М'ята холодна. Ромашка. Волоський кріп. Шавлія. Ганус» (1916). Книга вийшла за сприяння **Лубенського**

товариства сільського господарства, яке у 1916 р. організувало першу в Україні дослідну станцію лікарських рослин в Лубнах на Полтавщині за фінансової підтримки Департаменту землеробства й Полтавського губернського земства.

Важливе науково-історичне значення має видання **Організаційного комітету по скликанню 1-го Всеукраїнського агрономічно-економічного з'їзду** під назвою «Труди 1-го Всеукраїнського агрономічно-економічного з'їзду 22–26 жовтня 1917 року у Києві. Т. 1. Постанови з'їзду» обсягом 28 с.

З'їзд був скликаний через два місяці після заснування Генерального Секретаріату України. Скликав його вільний організаційний комітет, сформований з представників місцевих громадських організацій, і Секретарство земельних справ прийняло участь тільки у фінансуванні з'їзду, бажаючи мати вільну, колективну думку агрономічного громадянства України.

У «Трудах» закладена «заснова нового розвитку нашої української громадської агрономії», це окрема пам'ятка перших кроків її самостійного життя. До першого тому входять такі розділи: справоздання організаційного комітету, огляд роботи з'їзду, постанови. У другий том увійшли всі доповіді, виголошені на з'їзді. Організаційний комітет був поділений на секції: земельно-економічну (голова С. Ф. Веселовський), громадської агрономії (голова М. О. Савченко-Більський), сільськогосподарської освіти (голова М. А. Кухаренко), сільськогосподарської кооперації (А. П. Савіцький), сільськогосподарської промисловості (голова С. Л. Франкфурт), поліпшення стану землі з двома підсекціями – насінництва (голова В. А. Лібов) і досвідного діла (О. І. Душечкін), зоотехнії (В. В. Букраба), інтенсивних галузей господарства (проф. М. Ф. Кащенко). Головою комітету було обрано К. А. Мацієвича, секретарем – К. І. Осьмака. Головною метою з'їзду було об'єднання завдань громадської агрономії у всіх її галузях з майбутніми змінами в сільському господарстві, передбаченими земельною реформою.

Висновки. Студіювання джерел друку та репертуару документів «Колекції наукових видань 1901-1917 років із фондів Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України» дає змогу розкрити роль Благодійного товариства видання загальнокорисних і дешевих книг, товариства «Український агроном», Краєвого господарського товариства «Сільський господар», Українського агрономічного гуртка при МСГІ, Лубенського товариства сільського господарства, Полтавського губернського земства у видавничій діяльності й поширенні україномовних науково-популярних сільськогосподарських книг для народу. Встановлено, що термінолексика з деяких книг, що зберігаються у фондах ННСГБ НААН, була використана при створенні словника української наукової термінології, який формувала Термінологічна комісія «Гуртка натуралістів» при Київському політехнічному інституті. Проведене дослідження свідчить про те, що україномовні аграрні видання 1901-1917 рр. ННСГБ НААН є бібліографічною рідкістю, беззаперечним доказом національно-культурного відродження вітчизняного книгодрукування в умовах імперських заборон XIX – початку XX ст., безцінною джерельною базою для історичних розвідок.

Список використаних джерел та літератури

1. Антонюк Т. Д., Дубровіна Л. А. Україніка. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainika>.
2. Українська сільськогосподарська книга (з фондів ЦНСГБ УААН) 1901-1910: наук.-доп. бібліогр. покажч. / Укр. акад. аграр. наук. Центр. наук. с.-г. б-ка; Уклад.: В. А. Вергунов, Л. О. Зінченко, Л. Ф. Забудська; Ред. В. А. Вергунов. Київ, 2002. 90 с.
3. Сільськогосподарські видання (1901-1912) у фондах Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України: наук.-доп. бібліогр. покажч. / Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. с.-г. б-ка; уклад.: В. А. Вергунов, Г. М. Соловей, О. Ю. Примаєк [та ін.]. Київ, 2019. 523 с.
4. Сільськогосподарські видання (1913-1917) у фондах Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України: науково-доп. бібліогр. покажч. / Нац. акад. аграр. наук України,

ННСГБ; уклад.: В. А. Вергунов, Г. М. Соловей, В. В. Мамрай, Т. С. Ковбаса. Київ: Компринт, 2020. 401 с.

5. Справочная книжка по Полтавской губернии на 1906 год. Полтава: Типо-лит. Губ. Правления, 1906. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/partnery?id=12457>.

6. Хроніка. Нагороди. *Рілля*. 1913. № 22/23. С. 630.

7. Силенко А. Кооперація в Галичині. *Рілля*. 1914. № 2. С. 54.

8. В справі садівничої культури. Голос до українського громадянства. *Діло*. № 2 від 02.09.1922, С. 5.

9. Кот С. І. Величко Григорій. *Укн.*: Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2003. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Velychko_H.

10. Від термінологічної комісії КПІ. *Рада*. № 6 від 08.01.1913. С. 1.

11. Практичний словник сільськогосподарської термінології / Сабалдир П. О.; Всеукр. акад. наук; НДІ мовознавства, відділ термінології та номенклатури. Харків: Радянська школа, 1931. 99 с.

12. Словник сільськогосподарської термінології (проект) / ред. П. О. Сабалдир; ВУАН; НДІ мовознавства. Харків: Друкарня ОНТБУ, 1933. С. VIII.

References

1. Antoniuk, T. D., & Dubrovina, L. A. (2016) Ukrainika [Ukrainika]. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainika>.

2. Vergunov, V. A., Zinchenko, L. O., & Zabudska, L. F. (Eds.). (2002). *Ukrainska silskohospodarska knyha (z fondiv TsNSHB UAAN) 1901-1910* [Ukrainian agricultural book (from the funds of the National Central Bank of Ukraine) 1901-1910]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Vergunov, V. A., Solovei, H. M., & Primak, O. Yu. (Eds.). (2019). *Silskohospodarski vydannia (1901-1912) u fondakh Natsionalnoi naukovoï silskohospodarskoï biblioteky Natsionalnoi akademii ahrarnykh nauk Ukrainy* [Agricultural publications (1901-1912) in the funds of the National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

4. Vergunov, V. A., Solovei, H. M., Mamrai, V. V., & Kovbasa, T. S. (Eds.). (2020). *Silskohospodarski vydannia (1913-1917) u fondakh Natsionalnoi naukovoï silskohospodarskoï biblioteky Natsionalnoi akademii ahrarnykh nauk Ukrainy* [Agricultural publications (1913-1917) in the funds of the National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine]. Kyiv: Komprynt [in Ukrainian].

5. (1906). *Spravochnaya knyzhka po Poltavskoy hubernyy na 1906 hod* [Reference book for Poltava province for 1906]. Poltava: Type-lithography of the Provincial Administration. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/partnery?id=12457> [in Russian].

6. (1913). Khronika. Nahorody. *Rillya* – Arable land, no. 22/23, p. 630 [in Ukrainian].
7. Sylenko A. (1914). Kooperatsiya v Halychyni [Cooperation in Galicia]. *Rillya* – Arable land, no. 2, p. 54 [in Ukrainian].
8. (1922). V spravi sadivnychoyi kul'tury. Holos do ukrayins'koho hromadyanstva [In the matter of horticultural culture. A voice for Ukrainian citizenship]. *Dilo* – Dilo, no. 2, p. 5 [in Ukrainian].
9. Kot, S. I. (2003). Velychko Hryhoriy [Grigory Velichko]. Kyiv. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Velychko_H [in Ukrainian].
10. (1913). Vid terminolohychnoyi komisiyi KPI [From the terminological commission of KPI]. *Rada* – Council, no. 6, p. 1 [in Ukrainian].
11. Sabaldyr, P. O. (1931). Praktychnyy slovnyk sil's'kohospodars'koyi terminolohiyi [Practical dictionary of agricultural terminology]. Kharkiv [in Ukrainian].
12. Sabaldyr, P. O. (1933). Slovnyk sil's'kohospodars'koyi terminolohiyi (proyekt) [Dictionary of agricultural terminology (project)]. Kharkiv [in Ukrainian].

Рецензенти:**І. С. Бородай, д. і. н., проф.;****Г. В. Салата, д. і. н., доц.****Надійшла до редакції: 15.03.2023 р.**